

REPUBLIC OF UZBEKISTAN
MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIALISED
EDUCATION
BUKHARA STATE UNIVERSITY

English Linguistics Department

INTEGRATION OF PRAGMALINGUISTICS,
FUNCTIONAL TRANSLATION STUDIES AND
LANGUAGE TEACHING PROCESSES

(dedicated to the 75th anniversary of Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor M.Kh.Alimova)

Proceedings of International Scientific-theoretical Webinar

2020-YIL
25-DEKABR

SOAT 10:00

Buxoro davlat universiteti Xorijiy tillar fakulteti Ingliz tilshunosligi kafedrası

“PRAGMALINGVISTIKA, FUNKSIONAL TARJIMASHUNOSLIK VA TIL O'RGATISH JARAYONLARI
INTEGRATSIYASI”

(Filologiya fanlari nomzodi, dotsent M.H.ALIMOVA tavalludining 75 yilligiga bag'ishlanadi)
mavzusida tashkillashtirilgan Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman

0729K REIS INGLIZ

Manzil: Buxoro davlat universiteti
Buxoro shahar M.Iqbol ko'chasi
11-uy

BUKHARA -2020

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

Инглиз тилшунослиги кафедраси

**ПРАГМАЛИНГВИСТИКА, ФУНКЦИОНАЛ
ТАРЖИМАШУНОСЛИК ВА ТИЛ ЎРГАТИШ
ЖАРАЁНЛАРИ ИНТЕГРАЦИЯСИ**

**(Филология фанлари номзоди, доцент М.Х.Алимова таваллудининг 75
йиллигига бағишланади)**

**мавзусидаги халқаро миқёсидаги онлайн
илмий-назарий конференция материаллари
ТЎПЛАМИ**

2020 йил, 25 декабрь

**Бухоро
"Дурдона" нашриёти
2020**

УЎК 81'373

81.1-3

Г 13

Прагмалингвистика, функционал таржимашунослик ва тил ўргатиш жараёнлари интеграцияси (Филология фанлари номзоди, доцент М.Х.Алимова таваллудининг 75 йиллигига бағишланади): мақола ва тезислар тўплами, тўпловчи ва нашрга тайёрловчи: М.А.Шукурова, О.И.Жумаева, И.И.Акрамов; Бухоро; "Дурдона" нашриёти, 2020 йил, 574 бет.

КБК 81.1-3

Тўпланда республикамиз олимлари, катта илмий ходим-изланувчилари ва мустақил изланувчиларининг хорижий тилларда ўқув ва бадий адабиётлар, электрон дарсликлар, ихтисослаштирилган расмлар билан безатилган газеталар ва журналларни яратиш ҳамда чоп этиш самарадорлигини ошириш, ёшларда чет тилни эгаллаш даражаларининг Европа тизими (CEFR)ни ўрганишнинг ўрни, ёшларга чет тилни ўргатишнинг психологик аспекти, чет тилни ўрганишда тил хусусиятларининг аҳамияти ва муаммолари, тил ва маданиятлараро коммуникация методлари, тилшунослик ва адабиётшунослик масалалари, услубшунос олимларнинг илгор тажрибаларининг роли каби масалалар талқинига бағишланган мақолалари ўз ифодасини топган. Тўпланда тил муаммолари билан қизиқувчи илмий ходимлар, катта илмий-ходим изланувчилар, мустақил тадқиқотчи-изланувчилар, магистрантлар ва ўқувчилар фойдаланишлари мумкин.

Таҳрир ҳайъати:

Проф. О.Х.Хамидов, доц. О.С.Қаҳҳоров, проф. М.Қ.Бакоева, проф. Д.С.Ўраева, доц. М.М.Жўраева, доц. З.И.Расулов (масъул муҳаррир), М.А.Шукурова (масъул котиба)

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи:

Инглиз тилшунослиги кафедраси ўқитувчилари: М.А.Шукурова,
О.И.Жумаева, И.И.Акрамов;

Такризчилар:

Филология фанлари номзоди, доцент М.Х.Алимова

Филология фанлари номзоди, доцент Н.Б.Бакаев

Филология фанлари номзоди, доцент З.Б.Тошев

Тўплам БухДУ Хорижий тиллар факультети кенгашида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия қилинган (2020 йил 24 декабрдаги 5-сонли баённома)

ISBN 978-9943-6197-4-6

Kobilova A.B., Turayeva Y. Linguistics and types of linguistics, its usage in contemporary conceptualization.....	81
Kobilova A.B. The structure of the periphrasis and its types.....	84
Xojiyeva M. Y. O'zbek tili so'z birikmalarida shaxs tavsifi.....	88
Mamedova M.A. Some aspects of the homonym of the English language.....	91
Shukurova M.A. Sociolinguistic background on the formation and systematization of the terms of ethics.....	94
Shukurova M.A. Some issues on the problem of terminology in the English language.....	97
Khayrullayeva N.N. Metafora mohiyatni o'rganuvchi va ochib beruvchi vosita.....	101
Adizova M.M. Shaxsni tavsiflashda frazeologizmlarning o'ziga xos ahamiyati ("Changing places" romani tahlili asosida).....	104
Зубарева Н.С. The phraseological intensifiers of political discourse and their cognitive and pragmatic peculiarities.....	108
Narzullaeva F.O. Contextual analysis of somatic phraseological units with "eye/ko'z" in the Uzbek language.....	112
Shukurova N. Style and language of the modern English press.....	114
Qosimova Sh.Sh. Linguocultural aspects of Zoonyms in the Uzbek and English languages.....	117
Rabiyeva M.G'. Эвфемизмларнинг хосил бўлиш механизми ва таснифи.....	120
Рузиева Н.Х. Politeness: cultural dimensions of linguistic choice.....	123
Tuxtayeva N.A. Intercultural communication as a subject of research in the modern education.....	126
Вахидова Ф.С., Андакова А. Аффиксация – наиболее распространенный способ образования слов на английском языке.....	130
Karimova F. O'zbek allalarining lingvomadaniy xususiyatlari.....	135
Kobilova A.B., Salimova D. The history of the formation of linguistics.....	138
Kobilova A.B., To'xtayeva M. Tilshunoslik fanining rivojiga hissa qo'shgan yevropalik va o'rta osiyolik olimlar.....	142
Қурбонов А.М. Дискурс – мураккаб коммуникатив ҳодиса.....	145
Мухамедова Л.Д. Галлицизм термини инглиз тили харбий терминологиясидаги ўрни ва ахамияти.....	150
Saidova Z.Kh. Language as a key to consciousness.....	153
Тригулова Т.А. Культура и ее основные уровни.....	156
Тухтасинова Н.Б. Халқаро туризм терминологияси тушунчасининг моҳияти ва хусусиятлари.....	159
Xatdamova G.X. Somatizmlar tadqiqiga bir nazar.....	166
Khayatova Z., Usmonova G., Toshboyeva K. Linguopragmatic analysis of respect.....	168
Кулдашова Н.Б. Француз ва ўзбек спорт терминологиясининг таҳлили.....	172

O'ZBEK TILI SO'Z BIRIKMALARIDA SHAXS TAVSIFI

M.Y.Xojiyeva
(BuxDU)

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilida shaxsni tavsiflovchi so'z birikmalarining til imkoniyatlari, shaxsni kasbi, mashg'uloti, millati va yaqinlik munosabatiga ko'ra tavsiflovchi so'z birikmalarining nutqiy hosilalari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация. В данной статье представлены речевые производные личных местоимений на узбекском языке, которые описывают личность языка с точки зрения профессии, рода занятий, этнической принадлежности и близости.

Annotation. This article presents the speech derivations of personal pronouns in the Uzbek language, which describe the personality of the language in terms of profession, occupation, ethnicity and closeness.

Kalit so'zlar: til, shaxs, nutq, so'z birikmasi, leksema.

Ключевые слова: язык, личность, речь, словосочетание, лексема.

Key words: language, personality, speech, word combination, lexeme.

XXI asrda o'zbek tilshunosligida bir necha yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Bu yo'nalishlarning aksariyati shaxs va til munosabatlarini obyekt sifatida o'rgana boshladi. Misol uchun sotsiolingvistika ijtimoiy munosabatlarda tilning tutgan o'rni, til taraqqiyoti va tilning funksional jihatlarini, shu bilan birga jamiyat til uchun, til esa jamiyat uchun xizmat qilishini hamda uning insonlararo munosabatlar bilan birga siyosiy xususiyatlarni ham, jumladan, til va jamiyat, til va mafkura, til va tafakkur, til va xalq, til va yosh, til va jins, davlat institutlarida til, til taraqqiyotini rejalashtirish, shuningdek, tilning falsafiy xususiyatlarini o'rganishini kuzatamiz. Demak, sotsiolingvistika til va jamiyat munosabatlarini o'rganar ekan, sotsiopragsmatika esa jamiyat(shaxs, ijtimoiy qatlam, yosh, jins, qarindoshlik...)muloqoti jarayonida lisoniy birliklarni tanlay olish, ularni qo'llash hamda ushbu qo'llanishdagi birliklarning muloqot ishtirokchilariga ta'siri masalalarini o'rganadi.

Til va shaxs munosabatlari haqida R. Jeykobson shunday yozgan edi. "Muayyan tilning aniq va aniq ilmiy tavsifi suhbatdoshlar orasida ularning ijtimoiy mavqeyi, jinsi yoki yoshi jihatidan tafovutlar mavjudligi yoki yo'qligi haqidagi grammatik va leksik qoidalarsiz ish tutib bo'lmaydi; tilning umumiy tavsifida bunday qoidalarning o'rmini aniqlash murakkab tilshunoslik muammosidir".

Darhaqiqat, tilshunoslikda shaxs tushunchasi antropolingvistik paradigmaning asosiy ilmiy istilohi bo'lguniga qadar semantik, morfologik, sintaktik jihatlardan tahlil qilinganligi ma'lum. Chunonchi, shaxsni nomlovchi leksemalar "Shaxs tavsifi nomlari" ostida ot mikrotizimida alohida lug'aviy ma'no to'dasini tashkil etishi substansial tahlil asosida aniqlangan. O'zbek substansial morfologiyasi mazkur lug'aviy ma'no to'dasi lug'aviy-ma'noviy

guruhlarga bo'linishini va bunda semantik farqlovchi belgilarga tayanilganligini ko'rsatadi.

Shaxsni tavsiflovchi lug'aviy-ma'naviy guruhlar ichida shaxsni jinsi, millati, qarindoshlik, yaqinlik munosabati, ijtimoiy mavqeyiga ko'ra tasniflash fanimizda shaxs otlarini leksik mikrotizim sifatida o'rganish natijasidir. Ammo nutq jarayonida shaxsni jinsi, kasbi, millati, yaqinlik munosabatiga ko'ra tavsiflovchi ot leksemalarning sintaktik munosabatdan hosil bo'luvchi so'z birikmalarining yuzaga chiqishi kuzatiladiki, bu shaxs kategoriyasi uning muayyan belgi-xususiyatlarini ifodalovchi sintaktik birliklarda namoyon bo'lishini ko'rsatadi.

Masalan, *bozorqo'm xola, shofyor yigit, milisa(militsiya) bobo,navbatchi vrach, hamshira qiz, xizmatchi dugonalar, bangi qo'shni* kabi ko'plab so'z birikmalari shaxsning muayyan jihati ya'ni, kasb, qarindoshligi, jinsi va yaqinlik munosabatiga ko'ra xususiyatlarini ifodalashga xizmat qiladi. Bu nutqiy sintaktik birliklar kommunikativ jarayonda shaxsga tegishli ayni xususiyatlarni aniqlashtirish ehtiyoji tufayli yuzaga keladi va shaxs nomlari, ya'ni shaxs semali leksik birliklar kabi atash vazifasini bajaradi.

Shuni ta'kidlash o'tish lozimki, til egasi ya'ni kommunikant nutqiy *bozorqo'm xola, shofyor yigit, milisa bobo,navbatchi vrach, hamshira qiz, xizmatchi dugonalar, bangi qo'shni* leksik birliklarni qo'llay olishi hamda tilda tayyor mazkur birliklardan muloqotning verbal vositalari sifatida foydalanishi mumkin. Ammo fikr almashinuv jarayonida kommunikantlar nutqida shaxsning jinsi yoki yaqinlik munosabati, ijtimoiy mavqeyi, kasbi kabilarda farqlanishning muhimligi shaxsni atovchi til birliklari orasidan sintaktik sathda shaxsni tavsiflash vazifasiga xoslangan so'z birikmalaridan foydalanishni taqozo qiladi. Masalan quyidagi misollarga e'tibor qaratadigan bo'lsak sotsopragmatikada, kommunikantning nutq sharoitida shaxsni u yoki bu xususiyatini tavsiflash uchun shaxs semali leksemalarning o'zaro birikuvidan hosil bo'lgan so'z birikmalariga murojaat qilishini kuzatamiz.

- *Uyga borsam, na omam bor, na otam!*
- *Bozorqo'm xolang chaqirib ketdi, —dedi momom.*
Kakliklarni dahlizdagi tashlandiq shkaf ustiga otdim-da, shart yechinib ko'rpaga kirdim.[2;17]
- — *Hm.... Direktor yordam beryaptimi?*
— *Ey, men sizga aytsam, milisa bobo bu direktorimiz ko'p qoruvli bola chiqdi. Ko'z tiymasin, bo'lali bola!*
— *Nimasi yaxshi? Siz bunday uyda o'tiring, u tipavoy uyda tursin, yana uchastka solayotgan bo'lsin!...Shumi yaxshiligi?!*[2;67]
- *Ota kasalxona yo'lagida to'lxoq tutgan ayoldek yuripti. Olti yashar o'g'li operatsiya xonasida, stolda. Oyoq- qo'li stol qanotlariga chandib bog'langan. Ko'richagi tutgan. Uchinchi tutishi. Hamshira bo'zarib bolaning oyoq tomonida turipti. Navbatchi vrach o'tkir pichog'ini olib bolaning ochiq qorni ustiga engashdi.*[2;70]

- *Uy ustidan bir kishi tepganday sapchib tushdi. Yon-veridan noma'lum qo'llar qitiqlayotgan kabi silkina boshladi. Dod soldi bemor bola. Hamshira qiz o'zini eshikka urdi. Koridordagi ota esa o'zini ichkariga urdi. Vrach stol qiyasiga suyandi.[2:70]*
- *Sobirova opa goho xilvatda o'tirib yig'lab ham olardi. U qandoq prezidumlarga o'tirgan, minbarlarda turib qandoq nutqlar so'zlagan! Uni kishilar qandoq hurmat qilishar edi! Endi bo'lsa, eri ham nazariga ilmay qo'ydi. Opaning tengqur xizmatchi dugonalaridan ham ko'ngli qoldi.[2:78]*
- *"Begonamiz.... Bizlar bu oilaga begonamiz!" deb chiqdi. Kiyov yigit bularni avtobus to'xtaydigan bekatgacha kuzatib bordi.[2:86]*
- *Nodir ko'chaga chiqib, o'zini qopmoqchi bo'lgan qo'shnisining itiga kesak otgan edi, itga qattiq tegdi shekilli, u shunday vangillab qochdiki, endi ko'knor ichib, boshiga choponni tortayotgan bangi qo'shnining kayfi uchib, darrov devordan qaradi.[2:102]*

Nutqiy voqelikda ifodalangan shaxs omili ma'lum bir maqsadni reallashtirishda kommunikativ ruhiyatdan kelib chiqib *bozorqo'm xola, shofyor yigit, milisa bobo, navbatchi vrach, hamshira qiz, xizmatchi dugonalar, bangi qo'shni* kabi so'z birikmalar nutqda voqelanganini ko'rsatib turibdi. Yuqoridagilar [O_{sh} - O_{sh}] qurilmali so'z birikmalari bo'lib substansial tahlilda aniqlangan. Nutq vaziyatida reallashgan *bozorqo'm xola* so'z birikmasida shaxsning qarindoshligi bilan birga uning kasbi, *shofyor yigit* birikmasida esa, hokim vaziyatda shaxsning jinsi, tobe vaziyatda esa kasbi, shu bilan birga *bangi qo'shni* birikmasida shaxsning mashg'uloti hamda yaqinlik munosabatini ifodalovchi semali leksemalar birikib [O_{sh} - O_{sh}]=SB lisoniy sintaktik qolipini nutqda reallashtirgan. Kommunikant verbal jarayonda shaxs semali leksemalardan emas, ularning birikuvidan hosil bo'lgan so'z birikmalaridan foydalanishiga sabab shaxsning o'ziga xos xususiyatlarini tinglovchiga yaqqol namoyon qilish bilan birga, nutqiy vaziyatni real baholash, axborot qabul qiluvchiga nutq jarayonidagi holatni to'g'ri yetkazib berish. Til hodisalarini ro'yobga chiqaruvchi, uning imkoniyatlarini voqelantiruvchi muloqot birligi bu nutqdir. Shunday ekan, lisoniy imkoniyatlarni o'zida qamrab olgan [O_{sh} - O_{sh}]=SB lisoniy sintaktik qolipi nutqda cheksiz hosilalarni voqelantiradi. Bu nutqiy hosilalarda shaxs ruhiy olami hamda ijtimoiy munosabatlaridagi roli, jamiyatning turli bo'g'inlaridagi o'rni qamrab olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Назарова С. Сўз бирикмаси синтаксиси субстанциал талкинда. –Т.: Фан, 2015. – Б.112.
2. Холмирзаев Шукур. Сайланма. I жилд. Ҳикоялар. –Т.: Шарк нашриёти, 2003. – 444 б.
3. Mengliyev B., Abuzalova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Qarshi :Nasaf, 2005. – 184 б.
4. Абдуллаев Ф. Сўзлар ўзаро қандай боғланади? –Т.: Фан, 1978. -75 б.
5. Гуломов А., Аскарлова М. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. Т.: Ўқитувчи, 1987. - 256 б.